

УДК [373.31(410)]«18»

**СИСТЕМАТИЗАЦІЯ Й УЗГОДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ЗАКЛАДІВ ЕЛЕМЕНТАРНОЇ ОСВІТИ
У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ (1858-1902 рр.)**

Мокроменко О.В.

*старший викладач кафедри мовної підготовки,
Харківський національний технічний університет
сільськогосподарства імені Петра Василенка*

**СИСТЕМАТИЗАЦІЯ Й УЗГОДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ
ЕЛЕМЕНТАРНОЇ ОСВІТИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ (1858-1902 рр.)**

Мокроменко О.В.

Стаття висвітлює питання систематизації й узгодження діяльності закладів елементарної освіти у Великій Британії на етапі 1858-1902 рр. Проаналізовано нормативну базу елементарної освіти. Встановлено міру громадсько-приватної та державної ініціативи у діяльності елементарних шкіл у Великій Британії на даному етапі.

Ключові слова: систематизація й узгодження діяльності, заклади елементарної освіти, нормативна база, громадсько-приватна ініціатива, державна ініціатива, Велика Британія.

**СИСТЕМАТИЗАЦИЯ И СОГЛАСОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ ЭЛЕМЕНТАРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
В ВЕЛИКОБРИТАНИИ (1858-1902 гг.)**

Мокроменко Е.В.

Статья рассматривает вопрос систематизации и согласования деятельности учебных заведений элементарного образования в Великобритании на этапе 1858-1902 гг. Проанализирована нормативная база элементарного образования данного этапа. Установлена мера общественной, частной и государственной инициативы в деятельности элементарных школ в Великобритании с 1858 по 1902 гг.

Ключевые слова: систематизация и согласование деятельности, учебные заведения элементарного образования, общественная и частная инициатива, государственная инициатива, Великобритания.

**THE SYSTEMATIZATION AND THE DEVELOPMENT OF THE
ELEMENTARY SCHOOLS ACTIVITIES IN GREAT BRITAIN
(1858-1902)**

Mokromenko O.V.

The issue of the stage of the systematization and development of elementary schools activities (1858-1902) in Great Britain has been considered in the article. The article deals with the analyzing unique ensuring of standards base in this stage. Correlation between private initiative and state assistance in elementary schools activity has been defined.

Key words: systematization and development, elementary schools activities, private initiative, state assistance, Great Britain.

Постановка проблеми. Узагальнення вітчизняних і зарубіжних науково-педагогічних джерел доводить, що у Великій Британії накопичено значний досвід організації елементарної освіти. Тож за сучасних умов важливим є вивчення набутоків цієї країни, яка, використовуючи потенціал соціально-економічного прогресу, просунулася далеко вперед у розв'язанні тих чи інших національних проблем, сформувала міцні традиції в освітній сфері.

На сучасному етапі розвитку освіти в Україні надзвичайно актуальним є питання виявлення та міри громадсько-приватної ініціативи у діяльності загальноосвітніх шкіл, які є основним, найбільш масовим навчальним закладом підготовки молоді до життя.

Аналіз актуальних досліджень. У контексті питань історії та культури XIX ст. проблеми організації та діяльності англійських навчальних закладів проаналізовано в публікаціях таких західноєвропейських і зокрема британських учених: Д. Вордл, Дж. Гріноу, Дж. Маккі, Дж. Девіс та ін. Законодавчу базу освітніх закладів Великої Британії аналізував А. Ліч. Соціальний аспект освіти у Великій Британії розкрито в працях Ф. Бедаріда.

Мета статті – проаналізувати нормативну базу елементарної освіти і встановити міру громадсько-приватної та державної ініціативи у систематизації й узгодженні діяльності закладів елементарної освіти у Великій Британії з 1858 по 1902 рр.

Виклад основного матеріалу. Проведене узагальнення нормативних та історичних матеріалів довело, що остаточне унормування функціонування мережі закладів елементарної освіти відбувалося на даному етапі згідно з наступною групою документів:

- освітянськими законодавчими актами британського уряду;
- звітами спеціальних королівських комісій Н'юкастл (1861), Аргіл (1864) за результатами дослідження досвіду організації шкільництва в Англії, Ірландії, Уельсі та Шотландії.

У ході дослідження з'ясовано, що створена 1858 р. з ініціативи ліберальної частини парламенту комісія Н'юкастл для вивчення стану елементарної освіти в країні сприяла появі таких позитивних для того часу новацій, як: виявлення недоліків у шкільній справі та подання детального звіту у 1861 р., що вмщував статистично оброблену інформацію про типи шкіл на всій території держави, кількість їх відвідувачів у порівнянні з іншими країнами [1, с.154]. Опрацювання звітних документів комісії Н'юкастл про стан елементарної освіти у Великій Британії від 1861 р. підтвердило факти існування різновидів елементарних шкіл [5, с. 175; 8, с. 325]. Ретельний аналіз звітів комісій стану вивчення шкільництва в Ірландії, Уельсі, Шотландії свідчить, що у названих географічних частинах Великої Британії фактично до 1870 рр. домінували засновані з громадсько-приватної ініціативи благодійні школи нонконформістських релігійних сект, а також школи народоосвітніх громад, що існували на благодійні внески англіканської церкви та підлягали інспектуванню з боку Відомства у справах освіти.

Значним досягненням у діяльності комісії Н'юкастл стало ініціювання впровадження нової системи субсидій відповідно до результатів навчання замість державної дотаційної системи 1853, 1856 рр.

Розглянемо характеристики нової системи, відомої як «Перевірний код», що проіснувала до 1904 р. Основні риси фінансування освіти: елементарні школи отримували 4 пенси на кожного учня, який мав за-

довільне відвідування, та додатково ще 8 пенсів від рівня знань на іспитах з читання та письма англійською, арифметики [2, с. 700].

Отже, система субсидій за результатами навчання, запроваджена з 1862 р. ввела у зміст елементарної освіти обов'язкову навчальну програму з читання, письма англійською мовою та арифметики в елементарних школах [3, с. 169]. Головним здобутком такої системи було запровадження єдиної елементарної програми для всіх інспектованих шкіл у Великій Британії.

Варто зазначити, що з точки зору сучасності робота по наданню субсидій школам має певні недоліки: витіснення з програм навчання національних мов Шотландії, Ірландії та Уельсу; поширення у практиці навчання муштри учнів з метою отримання школою більшої суми субсидії; спрощення методів навчання призвело до зниження рівня успішності учнів і відповідного зменшення суми державної субсидії протягом наступних десятиріч.

У 1864 р. британський уряд ініціював заснування королівської комісії Аргіл для вивчення стану елементарної освіти в Шотландії та розробки рекомендацій про її покращення. Королівська комісія Аргіл у своїх звітах вказувала на такі недоліки в організації елементарної освіти у Шотландії: низький показник відвідування шкіл, відсутність єдиного наповнення навчальних програм у сільській місцевості та у містах [4, с. 268; 8, с. 362].

Фактичне підтвердження звітами комісії інформації про надзвичайно низький рівень відвідування шкіл викликало занепокоєння Відомства у справах освіти і спонукало його до прийняття дієвих рішень.

Ліберальний уряд спробував вирішити цю проблему за допомогою законодавчого акту 1870 р. [6; 7]. На посаду голови Відомства у справах освіти було призначено видатного державного діяча XIX ст. В. Форстера [2; 9]. З ініціативи В. Форстера після тривалих парламентських дебатів затверджується і набуває законодавчої ваги «Акт про забезпечення народної освіти в Англії та Уельсі» або відомого ще як Акт Форстера, яким запроваджено обов'язкову елементарну освіту. Метою законодавчого освітняського акту було унормування процесу створення мережі елементарних шкіл в Англії та Уельсі, в яких навчали

грамоти дітей у віці до 13 років, вихідців з нижчих верств населення. Ретельний аналіз положень цього акту свідчить, що увага зосереджувалася на проблемі створення шкільних комітетів, чіткого визначення функцій і повноважень комітетів у ході відкриття та утримання необхідної для даної місцевості кількості народних шкіл.

Основні положення акту полягали: Відомство у справах освіти мало змогу впроваджувати шкільні комітети там, де існуючих шкіл недостатньо для задоволення потреб населення за кошти місцевих податків [6, с. 36]; впроваджено обов'язкове загальне навчання для дітей віком від 5 до 13 років під загрозою сплати грошового штрафу або арешту батьків чи опікунів школярів за ухилення від цього обов'язку.

Загалом, варто вказати, що для відкриття та утримання комітетських шкіл замість благодійних та народоосвітніх громад на третьому етапі британський уряд ініціював упровадження шкільних комітетів. Вони формувалися за системою виборів, в якій кожний виборець мав стільки голосів, скільки було представлено кандидатів, він міг віддати свій голос за одну кандидатуру або розділити їх за своїм бажанням. Така система проіснувала до 1902 р. [10, с. 99].

Названим актом було передано права та організаційно-контролюючі функції органам місцевого врядування, а саме у таких аспектах: визначення плати за навчання, право відкривати безкоштовні навчальні заклади елементарної освіти; вносити плату за дітей, які здобували елементарну освіту в школах, що не утримувалися комітетами [7, с. 136].

Школи місцевих комітетів та інші, що перебували під наглядом держави, називали комітетськими [1; 2; 4].

У комітетські школи були реорганізовані всі інспектовані школи, весліанські, британські школи Дж. Ланкастера. Також комітетські школи відкривалися на базі сформованої чисельної мережі парафіяльних шкіл у Шотландії за законодавчим актом 1872 р. «Про забезпечення ефективною та доступною освітою всього народу Шотландії».

Акт про елементарну освіту 1870 р. передбачав виділення державних кредитів на відкриття приватних шкіл (школу мало право відкрити будь-яка особа, яка б гарантувала навчання певної кількості учнів).

У нових школах забороняли проводити релігійне виховання в душі будь-якого віросповідання, а якщо в них викладався Закон Божий або

здійснювалися релігійні обряди, то для цієї мети рекомендували початок або кінець навчального дня і учень міг бути звільненим від відвідування відповідних занять чи церемоній за бажанням батьків [9, с. 998].

Наслідками впровадження Акту про Освіту 1870 р. були заснування 5 тисяч нових комітетських шкіл [5, с. 270], відвідування шкіл у 1870 р. збільшилося удвічі порівняно з 1861 р.

Загалом, проведений аналіз дав підстави визначити значення акту Форстера у становленні системи національної освіти у Великій Британії: було зазначено перехід від релігійної освіти до світської, до обов'язкової елементарної освіти за допомогою грошових штрафів для батьків чи опікунів учнів, які не виконували це розпорядження; ініційовано створення шкільних комітетів – місцевих органів управління освітою.

З одного боку законодавчий акт 1870 р. започаткував реформування галузі освіти, але з іншого боку, з точки зору сучасності – реалізація реформ ускладнила ситуацію з національними мовами Шотландії, Уельсу та Ірландії, на двадцять років вилучивши їх із змісту навчання в комітетських школах. Велика кількість національних шкіл Ірландії, Уельсу і Шотландії не отримували допомоги з місцевих податків, їх ресурси не поповнювалися, вони опинилися на межі вимирання, але ці школи залишалися єдиним шляхом ліквідації неписьменності з національних мов [5, с. 435-436]. Відсутність шкільних комітетів, комітетських шкіл у місцевостях з достатньою кількістю шкіл англіканської церкви у такому випадку відбирала у дітей іншого віросповідання можливість і право отримати освіту нерелігійного характеру [5, с. 436].

Проведене узагальнення нормативних та історичних матеріалів з теми дисертації довело, що законодавчі акти ініційовані британським урядом в останній третині XIX ст. (1876, 1878, 1880, 1891, 1893, 1899 рр.) остаточно унормували функціонування мережі закладів елементарної освіти у Великій Британії. У ході дослідження з'ясовано, що акти указанного періоду спрямовувалися на реалізацію таких ідей:

- зобов'язання британським урядом батьків чи опікунів наглядати, щоб діти систематично отримували якісні знання та практичні навички письма, читання, арифметики у школах (акт Лорда Сендона 1876 р.);

- зобов'язання британським урядом місцевої влади створювати комісії з обов'язкового навчання у місцевостях, які не належали округу будь-якого шкільного комітету. Ці комісії мали такі ж права і повноваження, як і шкільні комітети (акт 1878 р.);

- запровадження британським урядом обов'язкової елементарної освіти для дітей у віці до 10 років (акт Манделла 1880 р.);

- запровадження британським урядом безкоштовної елементарної освіти (акт 1891 р.);

- визначення вікових меж до 11 років, згодом до 12 років для реалізації права здобування обов'язкової безкоштовної елементарної освіти дітьми – (акти 1893, 1899 рр.);

- ініціювання британським урядом формування мережі закладів елементарної освіти для дітей з «особливими потребами» [6, с. 22; 7, с. 189].

Як з'ясовано у ході наукового пошуку, підвищення кількості відвідувачів шкіл утричі (1870), у 5 разів (1876), у 7 разів (1878), у 10 разів (1881) порівняно з 1831 р. [9, с. 999]. було головним результатом законодавчих актів третього етапу. Установлено, що головним досягненням впровадження законодавчих актів про освіту третього етапу є заснування повної і відносно завершеної системи загальної і безкоштовної елементарної освіти у Великій Британії.

Уведення в дію проаналізованих законодавчих актів сприяло поширенню мережі закладів елементарної освіти. Зміст елементарної освіти у 90-і рр. ХІХ ст. конкретизувався шкільними комітетами і комісіями за погодженням Відомства з питань освіти. Нами визначено загальну спрямованість змісту елементарної освіти на вказаному історичному етапі. Зокрема: трудове виховання і навчання читання, письма, навичок усної лічби у школах для малолітніх дітей (вік 3 – 7 років); поєднання загального характеру предметних уроків читання, письма, арифметики, малювання, шиття (для дівчат) з вивченням однієї чи кількох наук: англійської літератури, географії, природознавства, історії, опануванням одного з предметів: алгебри, геометрії, механіки, фізики, хімії, фізіології, гігієни, основ землеробства, бухгалтерії, стенографії, французької чи німецької мов. Це було основною умовою отримання

елементарними школами (для дітей віком 7 – 14 років) більшої суми грошової субсидії [10, с. 128].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Установлено, що з громадської і політичної ініціативи прем'єр міністрів Великої Британії В. Гладстоуна і Б. Дізраелі в освітній галузі останньої третини XIX ст. були проведені значущі реформи щодо формування її законодавчої бази. Доведено активізування державної й політичної ініціативи у справі систематизації й узгодженні діяльності закладів елементарної освіти у Великій Британії останньої третини XIX ст. і законодавча підтримка громадсько-приватної ініціативи для реалізації реформ.

Перспективою подальших розвідок у даному напрямі є детальний аналіз досвіду історії британської благодійності та її місце в організації елементарної освіти у Великій Британії XIX століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bedarida F. A Social History of England 1851 – 1990. / F. Bedarida; [translated by A.S. Forster]. – London, New York: Rontlege, 1991. – 200 p.
2. Gardiner J., Wenborn N. The History today companion to British history / J. Gardiner, N. Wenborn. – London: Collins & Brown, 1995. – 839 p.
3. Greenough J. The Evolution of the Elementary Schools of Great Britain / J. Greenough. – London, 1903. – 205 p.
4. Collins Encyclopedia of Scotland / [edited by Keay J., Keay J.]. – L.: Harper Collins Publishers, 1991. – 450 p.
5. Davies J. A History of Wales / J. Davies. – London: Penguin Books, 1993. – 500 p.
6. Leach A. F. Some results of research in the history of Education in England with suggestions for its continuance and extension / A. F. Leach. – London published for the British Academy, 48 p.
7. Leach A. F. Educational Chapters and Documents / A. F. Leach. – London, 1911. – 205 p.
8. Mackie J. D. A History of Scotland / J. D. Mackie. – London: Penguin Books, 1991. – 414 p.
9. The New Universal Library. Volume V / London: Corporation Limited, 1927. – 2000 p.
10. Wardle D. English popular education 1780-1970 / D. Wardle. – Cambridge: CUP, 1976. – 197 p.